

Links: Ekster, Zuid-Holland, 29 oktober 2004.
Foto: Hans Gebuis

Rechts: Ekster, Renesse, 24 december 2007.
Foto: Harvey van Diek

PTT-wintervogel-telling 2008 en de verdwenen mezen

Al 31 jaar worden in Nederland de wintervogels gemonitord volgens een eenvoudig maar doeltreffend systeem: punt-transect-tellingen. Dat levert interessante kennis op over bijvoorbeeld vogels in de stad en over invasies. Hieronder volgt een overzicht van de resultaten van afgelopen winter, met een oproep om zelf ook mee te gaan doen.

Eindelijk weer een koude winter

De winter van 2008/09 staat nog in het geheugen gegrift als een strenge winter. Vanaf de Kerst tot aan 10 januari was er een onafgebroken periode met koud winterweer, met op veel plaatsen ijs en sneeuw. Deze koudeperiode begon dus halverwege de PTT-telling die loopt van 15 december tot 1 januari. In de eerste helft van de telperiode was het weer juist zacht. Daarvoor lagen de decembertemperaturen rond of enkele graden beneden de normale waarden voor de tijd van het jaar. De helft van de PTT-tellingen is verricht in de zachte periode vóór Kerst, de helft in de koude periode erna. Feitelijk net iets te vroeg om de gevolgen van de koude-inval op vogels goed te registreren.

Bijzondere soorten en aantallen

Met het PPT doen ieder jaar een paar honderd vogelaars in heel Nederland mee. In december 2008 zijn er zo'n 400 routes geteld, wat ruim een miljoen vogels opleverde. Op veel routes werden ook weer de dagactieve zoogdieren geteld voor de Zoogdierverseniging.

Er werden diverse bijzondere waarnemingen verricht, zoals een groep van 8 Dwergganzen, een Kuifaalscholver, op drie routes een Witoogend en op even zovele routes een Middelste Bonte Specht (ter-

wijl er in totaal maar 7 Kleine Bonte Spechten werden gezien). Aan de kust deden de 'kwelderzangers' het slecht, met slechts 1 Ijsgors, 74 Sneeuwgorzen, 3 Fraters en 5 Strandleuweriken; een beeld dat helaas de laatste jaren normaal is geworden. Daarentegen had een teller aan de kust van Texel zicht op een magnifiek schouwspel: een groep van liefst 850 Jan-van-Genten visend op de Noordzee. Deze groep bleef dagenlang aanwezig, en op de zichtbaar aanwezige visvoorraad kwam ook af en toe een Bultrug af.

De Klapekster had naar PTT-maatstaven een goed jaar, er werden er 30 gezien. Tijdens de landelijke Klapekstertelling van Waarneming.nl en SOVON werden echter een kwart minder Klapeksters geteld dan het jaar ervoor.

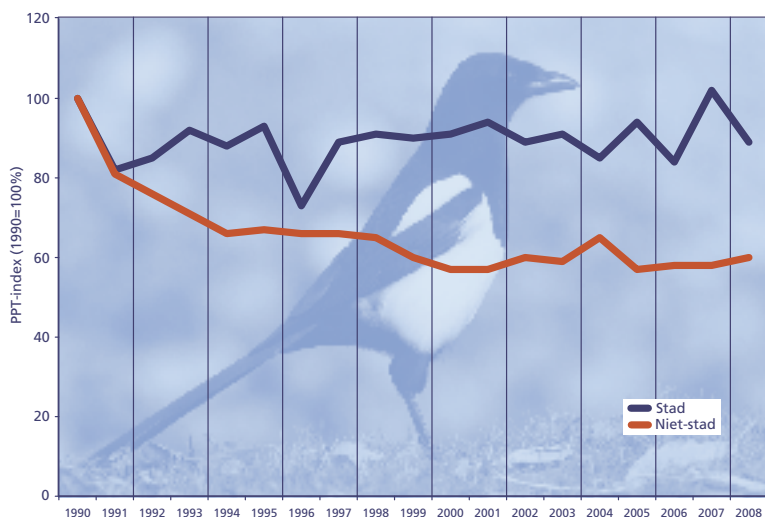
Invloed winterweer

Na een reeks van warme winters waren er tijdens de PTT-tellingen van december 2007 en 2008 weer eens flinke vorstperiodes. Sommige halfbakken overwintersaars hadden daar in 2007 al last van, enkele andere hielden het toen nog vol maar vertoonden in 2008 een flinke terugval. Tot de eerste groep behoren Kleine Zilverreiger, Waterral, Witte Kwikstaart, Winterkoning, Tjiftjaf en Spreeuw. Soorten die pas in 2008 in lagere aantallen werden vastgesteld, zijn Grote Gele Kwikstaart en Roodborsttapuit. Grote Zilverreiger, Groene Specht en Ijsvogel hadden tijdens de PTT-periode (nog) weinig last van de ingevallen kou, en handhaafden hun opmars van de laatste jaren. Rode Lijst-soorten Ringmus en Matkop, maar ook Kauw, namen (verder) in aantal af. Zwarte Roodstaart (1 ex. in 2008) en Zwartkop (4 ex.) blijven zeldzaamheden in december.

Invasievogels trokken voorbij

In de herfst van 2007 en 2008 waren er flinke invasies van Pimpel-, Kool- en Zwarte Mezen. Kijken we naar de PTT-indexen, dan zien we daar helemaal niets van terug. Alledrie de soorten lieten juist lagere aantallen zien dan de jaren daarvoor, de Zwarte Mees had zelfs nog nooit zo'n lage index. Blijkbaar waren de buitenlandse mezen verder getrokken, en wellicht namen ze daarbij wat Nederlandse vogels mee. Ook in België bleven invasieve mezen in 2007 niet overwinteren (Herremans & Roggeman in *Natuur.Oriolus* 74(3) en (4)). In andere invasiejaren blijven de mezen echter wél de hele winter hangen, zoals beschreven voor de Zwarte Mees in *SOVON-Nieuws* 17(4).

De in België geconstateerde toename in groeps grootte bij Pimpelmezen verklaart wellicht enkele grote groepen in 2008 op de Veluwe: bij Apeldoorn een groep van 85 Pimpelmezen en op de Oud-Reemsterhei een groep van 47. Op deze laatste route werd in 2007 ook al een groep van 45 gezien.

Figuur 1: Trend van de Ekster in stedelijke gebieden en daarbuiten.

De barmsijzeninvasie die Nederland in de herfst beleefde, liet gelukkig wel zijn sporen na in de wintervogeltelling. De grootste groep betrof 91 exemplaren op een telpunt bij Winterswijk. Ook Koperwieken waren in relatief hoge aantallen aanwezig gedurende de winter.

Stadsvogelindicator

Er is een groeiende interesse in de vogelbevolking van steden en dorpen. In het PTT-project zijn op vele routes ook enkele stadse telpunten opgenomen. Hieruit kunnen trends voor wintervogels in stedelijke milieus berekend worden. Momenteel worden deze gegevens voor Vogelbescherming geanalyseerd en in combinatie met de gegevens van het stadsvogelmeetnet MUS zal hieruit een stadsvogelindicator geconstrueerd worden. De gegevens worden beschikbaar gemaakt voor geïnteresseerde gebruikers zoals gemeenten, die hiermee een vinger aan de pols kunnen houden van hun lokale vogelpopulaties en indien nodig gerichte beschermingsmaatregelen kunnen treffen.

Het is bekend dat diverse typische stadsvogels, zoals de Huismus, in grote steden harder achteruit zijn gegaan dan op het platteland, maar het tegenovergestelde komt ook voor. Een mooi voorbeeld hiervan is de Ekster, een soort die in het landelijk gebied flink in aantal achteruit is gegaan, maar zich in de stad goed kan handhaven (figuur 1).

Zelf meedoen is eenvoudig

Zelf een leuke wintervogelroute beginnen is eenvoudig. De telling vindt plaats op één dag in de tweede helft van december, en je mag zelf de telpunten bepalen. Alle informatie, waaronder een beknopte handleiding, is te vinden op de website van SOVON, of te verkrijgen via de projectcoördinator (bram.aarts@sovon.nl). Het PTT-project kan altijd nieuwe deelnemers gebruiken. Er zijn vogelwerkgroepen die hun werkgebied door middel van wintervogelexcursies door groepen vogelaars laten tellen. Een andere interessante ontwikkeling is dat sommige stadsvogeltellers hun MUS-route in de winter tellen als PTT-route, of moeten we zeggen: winter-MUS?

Bram Aarts

Weidevogels: een blijvend zorgenkindje?

De meeste weidevogels gaan nog steeds in een rap tempo achteruit. Dat is vooral onder de steltlopers het geval. Lichtpuntjes zijn de stabilisering bij de Veldleeuwerik en het herstel van de Zomertaling.

Agrarisch Natuurbeheer

Weidevogels mogen zich nog steeds verheugen in een grote belangstelling. Voor veel mensen is het agrarisch gebied niet 'af' zonder de aanwezigheid van karakteristieke weidevogels als Grutto, Kievit of Veldleeuwerik. Daarbij beperkt de belangstelling zich niet langer tot de soorten die specifiek gebonden zijn aan graslanden. Ook voor akkervogels en vogels van het kleinschalige landschap bestaat steeds meer interesse. Dat uit zich in de groeiende groep vrijwilligers die op een of andere manier actief betrokken zijn bij de bescherming van vogels in deze biotopen. Maar ook vanuit het beleid wordt erkend dat voor de vogels in deze biotopen meer moet worden gedaan. Dat vinden we onder andere terug in de nieuwe pakketten Agrarisch Natuurbeheer die boeren vanaf 2010 kunnen afsluiten. Die pakketten beperken zich niet langer tot maatregelen op graslanden, maar gelden nu ook voor akkerbouwgebieden. De nadruk ligt daarbij op de ontwikkeling van zogenaamde faunaranden. Deze randen met een minimale breedte van 6 m en bij voorkeur 12 m, kennen een extensief landgebruik en bestaan meestal uit twee of meer verschillend beheerde gewassen. Vanaf 2010 loopt de regeling Agrarisch Natuurbeheer niet langer via de Rijksoverheid, maar via de provincies. Die zijn dan ook druk in de weer met het maken van verspreidingskaarten van boerenlandvogels in hun provincie. Steeds meer provincies zitten op de lijn om zogenaamde kerngebieden aan te wijzen. Alleen daarbinnen kan dan een regeling worden afgesloten.

Recente aantalsontwikkelingen in het agrarisch gebied

Dat er nu gekozen gaat worden om het beschikbare geld gericht en daarmee hopelijk effectiever in te zetten, wordt mede gevoeld door de constatering dat van alle broedvogels de groep die in het boerenland broedt de sterkste afname vertoont. Een fenomeen dat zich niet beperkt tot Nederland. In heel Europa, en dan vooral in de westerse landen die gekenmerkt worden door een intensieve agrarische bedrijfsvoering, gaat het slecht met deze groep vogels.

In Nederland beschikken we momenteel over betrouwbare trends sinds 1990. Als we kijken naar de gemiddelde jaarlijkse aantalsverandering van een 19-tal soorten in agrarisch gebied sinds 1990, dan bestaat de top vijf in afname

uit Patrijs, Scholekster, Veldleeuwerik, Grutto en Slobeend (fig. 1). De top vijf die het sterkst is toegenomen, bestaat uit Krakeend, Kwartel, Knobbelzwaan, Bergeend en Kuifeend. De gemiddelde jaarlijkse aantalsverandering is ook berekend over de laatste vijf jaar, omdat daarmee een indruk wordt verkregen van een soort het recentelijk beter of slechter is gaan doen dan over de totale periode gerekend. Dan valt op dat de top in achteruitgang nu alleen nog maar bestaat uit steltlopers, met vrij algemene soorten als Scholekster, Grutto en Kievit voorop.

Positief is de minder sterke afname bij Patrijs en vooral Veldleeuwerik. Het lijkt erop dat de aantallen van de Veldleeuwerik zich beginnen te stabiliseren. Dat is natuurlijk hoopgevend, want dat betekent dat de kans dat de Veldleeuwerik uit Nederland gaat verdwijnen kleiner is geworden, maar tegelijk moeten we ons realiseren dat voor herstel van de populatie nog heel wat nodig is. Sinds 1970 is de Veldleeuwerik met ongeveer 95% in aantal afgenomen. De broedpopulatie bestaat nu naar schatting uit 38.000 paar, minder dan de geschatte populatiegrootte van de Grutto. Dat lijkt echter te veranderen, gezien het rappe tempo waarin de Grutto nu afneemt; jaarlijks met ongeveer 5%. Een vergelijkbare afname wordt vastgesteld bij Scholekster, Kievit, Wulp en Watersnip.

Daarnaast is de recente opmars opmerkelijk van soorten als Wintertaling, Krakeend, Kwartel en Zomertaling. Vooral de positieve aantalsverandering van de laatste is hoopgevend; het betreft de enige soort waarbij de negatieve aantalsverandering sinds 1990 nu omgezet lijkt te zijn in een positieve. Dit alles leidt er echter niet toe dat de vogelgemeenschap als geheel vooruitgaat. Van de 19 soorten die in het meetnet worden gevolgd, gaan er over de totale periode gerekend acht soorten in aantal vooruit, maar over de laatste vijf jaar gerekend zijn dit er nog maar zes.

Positieve ontwikkelingen

Het zal duidelijk zijn dat het gevoerde beleid in de afgelopen jaren nog niet tot de gewenste ommekeer in populatieontwikkeling heeft geleid. Wat dat betreft heeft de introductie van Programma Beheer aan het begin van deze eeuw nog onvoldoende opgeleverd. Veel van de maatregelen in dat Programma zijn vooral gericht op de behoeftes van de Grutto. De Grutto heeft daar niet echt van